

Z dejín filozofického myslenia na Slovensku

GENERÁCIA VŠESLÁVIE

VIKTOR TIMURA

TIMURA, V.: The Generation of Panslavia. *Filozofia* 40, 1985, No. 5, p. 623.

A new light on the standing, the mission and importance of the generation of thinkers of the first half of the XIXth century (P. J. Šafárik, J. Kollár), who first proclaimed the idea of „Czechoslovakia“, makes it possible to find its organic place in the evolution of Slavic conception, Panslavia, in Slovak cultural context and from the viewpoint of the development of Slovak nation towards an independent subject, moulding its own history. A brief specification of the understanding of this whole generation is one of the prerequisites for appropriation of its cultural heritage. The author argues that simultaneously with the refusal of the conception of „Czechoslovakism“ no reevaluation of the standing and mission of this generation took place. Therefore, positive moments in the historical conditions of that time were not seen and were not separated in the process of negative apprehension of this doctrine in the subsequent period. The examined generation did not bear any uniform denomination, it has often been considered to have no homogenous doctrine. Because of its characteristic all-Slavic feature, it is called the „generation of Panslavia“.

Prvá polovica 19. stor. bola pre ďalší vývoj slovenského národa kľúčovým obdobím. Stretávame sa tu hneď s dvoma, z mysliteľského hľadiska veľmi významnými generáciami, ktoré nasledovali po sebe vo veľmi krátkej dobe a čiastočne sa aj prelínali. Značná pozornosť bola venovaná štúrovskej generácii, kým tej, ktorá teoreticky po všetkých stránkach pripravila jej nástup, zostala z hľadiska filozoficko-zovšeobecňujúceho prístupu bielym miestom. Absenciu tohto syntetizujúceho prístupu v mnohom zastupoval literárno-historický prístup, ktorý však nemožno plnohodnotne nahradiť filozofický, historickomaterialistický prístup.

Máme na mysli generáciu *Všeslávie*, ktorej chceme venovať pozornosť v našej stati.

Pri hodnotení a osvojovaní bohatstva myšlienkového odkazu generácie *Všeslávie* došlo k určitému jednostrannému výkladu v minulosti, a to najmä pod vplyvom ideológie „čechoslovakizmu“. Úvodom treba povedať, že ide o generáciu na rozhraní 18. a 19. stor., ktorá študovala na slovenských (väčšinou evanjelických) lýceách v rokoch 1803—1828 a najčastejšie priamo na lýceu v Bratislave i na univerzite v Jene. Utvárala sa v rušnej dobe po napoleónskych vojnách v podmienkach definitívne odchádzajúceho feudálneho spoločenského poriadku z javiska európskych dejín, keď sa súčasne zdvíhala vlna buržoázneho nacionalizmu dovtedy roztrieštených, často porobených a utláčaných národov

v Európe. Svoje diela produkovala v dobe nástupu buržoázie pri upevňovaní kapitalistického spoločenského systému i vzniku novodobých buržoázných národov. Celá prvá polovica 19. stor. je okrem toho v znamení narastania revolučnej situácie vrcholiacej v sociálno-politických bojoch v rokoch 1848—1849.

Sociálno-politický a s ním i názorový pohyb v Európe sa v plnom rozsahu dotýkal aj našich národov, zároveň zasahoval a ovplyvňoval myšlienkový proces i vývoj generácie, ktorá v tej dobe tvorila svoje teoretické diela. U nás ide o generáciu reprezentovanú takými osobnosťami ako Pavol Jozef Šafárik, Ján Kollár, Karol Kuzmány i vtedy na Slovensku pôsobiaci František Palacký (do roku 1823). Spoznávali sa väčšinou už po dobu štúdií priamo (J. Kollár s F. Palackým na lýceu v Bratislave, P. J. Šafárik s J. Benediktim na lýceu v Kežmarku a v Jene), alebo nadväzovaním písomných kontaktov (F. Palacký s P. J. Šafárikom i J. Benediktim-Blahoslavom) a v rozvíjaní spolupráce i nadväzovaní ďalších kontaktov pokračovali aj po štúdiách. Spolupracovali po celý život, či už na poli národnom alebo všeslovenskom.¹ Sústavne sa o svojej práci navzájom informovali, radili a podporovali. Strhnutí vtedajšími európskymi udalosťami a myšlienkovými prúdmi udržiavali kontakty s učencami takmer z celej Európy, najmä so slovenskými a nemeckými. Sami boli dobre známi európskemu vedeckému svetu už za svojho života. Nasvedčujú tomu aj ponuky na viaceré univerzity (Berlín, Viedeň, Vratislav, Petrohrad, Praha). Ich práce (teoretické i literárne) už vtedy vychádzali v mnohých európskych jazykoch (francúzsky, anglicky, rusky, nemecky a ďalšie, najmä slovenské).

V teoretických úvahách sa jednotliví predstavitelia generácie hodnotili izolovane. Ich hodnotenia boli vytrhávané z celkového kontextu tvorby, názorov, úsilií a doby. Prioritne sa vyzdvihovali a zdôrazňovali len niektoré osobnosti podľa toho, nakoľko vyhovovali myšlienke jednotného československého kmeňa s prehliadnutím myšlienok, ktoré sa do tejto koncepcie nehodili. Aby sa mohol najviac zvýznamniť J. Kollár, ktorý najlepšie „zodpovedal“ idey československého národa, vyzdvihovali sa za tým účelom niektoré myšlienky jeho básnickej tvorby a rozpravy *O literárnej vzájomnosti*... na úkor teoretického prínosu celej generácie, a tým aj na úkor P. J. Šafárika a jeho významu pre všetky slovanské národy, hoci v tomto smere nemožno Šafárika porovnať s nikým iným a nielen v rámci tejto generácie.

Nebola to generácia prioritne československej myšlienky, ale predovšetkým — a to treba zdôrazniť, myšlienky *slovenskej vzájomnosti*, ktorá sa mala utvárať na literárnom i širšom kultúrnom základe, vrátane

¹ P. J. Šafárik s F. Palackým už v roku 1818 vydali spoločnú prácu anonymne: *Počátkové českého básnictví obzvláště prozodie*; P. J. Šafárik s J. Benediktim-Blahoslavom za spolupráce s J. Kollárom vydali dva zväzky *Písňě světské lidu slovenského v Uhřích*; P. J. Šafárik s F. Palackým spolupracovali ďalej od roku 1833 v Prahe atď.

jazykového zblížovania. Iba odtiaľ vyplývala ich podpora zachovania československej vzájomnosti — Čechoslávii, zároveň s jazykovou jednotou. A pretože to bola generácia, ktorá sa stala výrazom utvárania slovenského národa ako dejinnotvorného subjektu v etape sebareflexie prostredníctvom vyššieho, v danom prípade slovanského celku, historická úloha, ktorú musela zohrať, jej zákonite zabránila pochopiť význam úsilia štúrovcov v otázkach jazyka i celého národa, a tým aj podporiť ich snahy. Ak by to bola urobila, poprela by význam svojho vlastného snaženia a svoju úlohu vo vývoji slovenského národa. A pretože to nemohla urobiť, stala sa veľmi vítaným a vhodným prostriedkom pre ciele českej buržoázie a jej ideológov, hoci sa P. J. Šafárik ani J. Kollár nikdy priamo nestotožnili s týmito cieľmi. Okrem iného to dokazuje aj skutočnosť, že až do uzákonenia spisovnej slovenčiny P. J. Šafárik i Ján Kollár boli zástancami *všeslovanskej* myšlienky (nie československej) a rovnako i samostatného slovenského spisovného jazyka. Len v rámci všeslovanskej myšlienky došli aj k Čechoslávii. Do tohto obdobia patria aj všetky výroky P. J. Šafárika i Jána Kollára o potrebe spisovnej slovenčiny pre Slovákov.

Na ilustráciu skutočnosti, že Ján Kollár a P. J. Šafárik do uvedenej doby boli zástancami samostatného spisovného jazyka pre Slovákov a pripravovali teoreticky cestu k jeho uzákoneniu, sa ponúka hneď niekoľko ich vlastných výrokov. Ján Kollár napríklad v rozprave *O literárnej vzájomnosti* písal, že „... literárna vzájomnosť je spoločná účasť všetkých národných vrstiev na duševných plodoch vlastného národa; ... vo všetkých nárečiach slovanských. Každé nárečie má čerpať z druhého novú životnú silu, aby omladlo, obohacovalo sa a vzdelávalo a pritom všetkom aby sa nedotklo iných a nedalo siahnuť ani na seba, ale vedľa ostatných naďalej ovládalo svoje územie. Pri vzájomnosti ostávajú všetky kmene a nárečia nepohnuté...“ (8, s. 111, § 2). Na inom mieste zasa píše, „že ešte aj dnes niektorí Česi majú veľmi mnoho samoľúbosti a zaľúbenia len vo svojom nárečí a nenávidia a vyhlasujú za kacírsku všetku vzájomnosť i so samými Slovákmí, od ktorých požadujú, aby sami seba vyhubili a bezpodmienečne sa počestili...“ (8, s. 125, § 8). V liste V. Hánkovi z 9. 4. 1834 v súvislosti s vydaním almanachu *Nitra* v slovenčine napísal, že „... k retovaniu Slováků, z přítomného nebezpečství — není jiné cesty. Žaloba našich Slováků, Moravanů atd., že Čechové samosvojní, jednostranní, neústupní, nesnášenliví jsou, téměř i u mne samého místo nachází.“

P. J. Šafárik v liste J. Kollárovi z 18. 5. 1827 napísal, že „Čech, jak vidím, o zvuku svého nářečí zhola není schopný souditi... Ponevadž Čechové drsnatost řeči své, jaková ve spisech jejich panuje, naprosto uznati nechtějí; není tu ani naděje na polepšení. Jim se líbí jejich libozvuk. Nárek ten, na oddělování slovenského (...) nářečí od českého v mé literatuře jest věru bezzásadný. Od toho nemohu odstúpiti. V budú-

čím vydání ještě dále pokročím — i Bulgarové musejí od Srbův docela oddělení býti. Jest mi tomu divno, že Čechové tak na nás nařikají...“ a dodává, že „nynější pospolitý sloh českých spisovatelův nemůže nikdy národným slohem našich Slovákův býti“. (17, s. 265—266)

Ján Kollár až do roku 1846 má pre vývoj slovenského národného úsilia a myslenia nesporne pozitívny prínos, kým od roku 1846 (po vydaní 2. dielu *Kázni a Řeči* roku 1844) to povedať nemožno. Posledných 6—8 rokov života už nestačil svojím myslením na potreby a úlohy doby. Toto obdobie bolo českej buržoázii impulzom pre využitie jeho osoby v prospech svojich cieľov, bez ohľadu na skutočné miesto a prínos.²

Základným východiskovým momentom pre J. Kollára i P. J. Šafárika, ktorý ich viedol k myšlienke zachovania jednotného jazyka v tej dobe, bola potreba zachovania *vzájomnosti* medzi slovanskými kmeňmi. Obávali sa ďalšieho trieštenia slovanských síl a tým i ďalšieho oslabovania slovanskej jednoty, čím by sa nebezpečenstvo germanizácie a maďarizácie ešte zväčšilo. To je však celkom iný prístup k myšlienke zachovania jednotného jazyka ako v prípade F. Palackého a predovšetkým K. H. Borovského i ďalších českých predstaviteľov národného obrodzenia s ich myšlienkou o obnove veľkého a mocného českého štátu, do ktorého malo byť zahrnuté Slovensko a z týchto ideologických či priam politických cieľov sa viedli útoky proti spisovnej slovenčine.

Albert Pražák venoval nesmierne veľa úsilia a značnú časť svojho rozsiahleho diela na to, aby preukázal „českosť“ J. Kollára a P. J. Šafárika a oprávnenosť ich zaradenia do českej kultúry v duchu vtedajšej oficiálnej štátnej ideológie „čechoslovakizmu“. Z tohto hľadiska — a nielen on, ich zaradil do základného radu českých národných obrodencov. Každý takýto pokus sa však musí dostať do značných ťažkostí a problémov spojených s abstrahovaním od doby, vzájomných súvislostí a s vytrhávaním zo spoločného základu, so zámerným vynechávaním či prehliadnutím jedných a zdôrazňovaním iných ideí a aspektov diela. So serióznym teoretickým úsilím a vedeckým bádáním taký prístup nemá nič spoločného. Pozorujeme ho prinajmenšom v práci A. Pražáka *Československý národ* (Bratislava — UK, 1925) a V. Chaloupeckého *Tisícročná poroba* (In: Průdy 1924).

V generácii *Všeslávie* sa v značnej miere odráža úsilie slovenského národa k formovaniu samostatného dejinnotvorného subjektu v etape sebareflexie prostredníctvom vyššieho, slovanského celku. Predstavuje jednu z historických foriem reflexie a vývoja národa k samostatnému subjektu v konkrétnych sociálnych podmienkach doby a vo vzťahu k ce-

² Treba poznamenať, že k negatívnym stránkam patrí aj obdobie jeho viedenského pôsobenia, kde v *Slovenských novinách* od r. 1851 začal presadzovať na Slovensku znova bibličtinu ako spisovný jazyk, hoci na porade evanjelických i katolíckych zástupcov v Bratislave už bolo definitívne rozhodnuté o používaní Štúrovej spisovnej slovenčiny. Vnášal tým len zmätok a dezorientáciu do slovenských záležitostí v tej dobe.

leueurópskemu daniu i myšlienkovému pohybu. V týchto podmienkach sa utvárala ich celková orientácia a v daných možnostiach hľadali východiská pre ďalší vývoj národa, z ktorého vyšli a do čela ktorého sa postavili, aby tlmočili jeho potreby, pocity, myšlienky, túžby, záujmy v ideovom, duchovnom, kultúrnom i národnom úsilí v rámci existujúceho vývojového stupňa. Na tomto nič nemení skutočnosť, že pri anticipácii budúcnosti slovenského národa i jeho ďalšieho vývoja boli najmenej reálni a vychádzali z nekritického hodnotenia. Pre takéto hodnotenie však nebola ani potrebná úroveň poznania.

Táto generácia sa zaslúžila o to, že vo veľmi krátkej dobe bolo pripravené ideovo-teoretické zázemie pre nástup ďalšej generácie a súčasne pre kvalitatívny prelom vo vývoji slovenského národa — k jeho utvoreniu ako samostatného dejinnotvorného subjektu. Vývoj prebiehal tak prudko, že k tomu došlo ešte v období plného rozkvetu tvorivých síl tejto generácie. Nemohla sa však už sama postaviť na čelo diania aj v tejto ďalšej etape vývoja. Svoje historické poslanie splnila, a preto musela prenechať priestor novému entuziazmu, novému chápaniu skutočnosti, jej hodnoteniu s novým pohľadom a prístupom k veci, lebo bolo treba plniť iné, rozdielne úlohy ako v predchádzajúcej etape. To je aj základným momentom vzájomného nepochopenia, pokiaľ to taktovo vôbec treba vidieť, a možno aj príčin prechodu od ideológie všeslovanskej vzájomnosti i možnosti vytvorenia jednotného slovanského jazyka k obhajobe *Čechoslávie* s príklonom k myšlienke uchovania jazykovej jednoty.

Takýto prechod od všeslovanskej vzájomnosti *Všeslávie* a jednotného slovanského spisovného jazyka k *Čechoslávii* a uchovaniu jednotného spisovného jazyka českého naznačovali niektoré myšlienky i teoretické formulácie už predtým (zvlášť v *Počátkové českého básnictví obzvlášť prozodie i Slávy dcere*) aj s nadväznosťou na „barokový slavizmus“. Ale až v zmenených historických podmienkach, v revolučnom vrení pred rokom 1848 dostali celkom iný význam, keď bolo treba hľadať akčnú politickú jednotu a program. Až tu dostal pojem *Čechoslávia* svoj skutočný význam, hoci bol vyslovený o dvadsať rokov skôr. Je to však doba, keď na čele slovenského národného hnutia stála pevne a jednoznačne mladá štúrovska generácia a J. Kollár i P. J. Šafárik izolovaní od Slovenska zostali mimo tohto diania a možno aj proti svojej vôli sa vymkli z tohto prúdu. No práve utilitaristicky a jednostranne interpretovaná a rozvinutá táto stránka ich dedičstva bez prihliadnutia ku komplexnému a objektívnemu hodnoteniu ich miesta a úlohy v našom myslení a vývoji sa prelína až do súčasnosti. Je to dedičstvo, s ktorým sa pre zmenu len veľmi pomaly a zložito vyrovnávame.

Myšlienka slovanstva je v dielach tejto generácie najprepracovanejšia. Prešla však určitým vývojom už pred touto generáciou a ani ňou jej vývoj nekončil. „Pojmy slovanský a slovenský svet, ... sa začali postup-

ne vytvárať od začiatku sedemnásteho storočia ako dominanta ideológie slovenskej feudálnej národnosti.“ Predstavy o slovanstve sa podobne uvtárali u „susedných slovanských národov... Pre tieto spoločné (v jednotlivostiach však aj odlišné) črty obrazu slovanského sveta v 17. stor. sa zaužíval u nás pojem „barokový slavizmus“. Predstava „slovanského národa“, „slovanského jazyka“ ostávala u slovenských vzdelancov dlho hmlistá. ... a vlastne až na začiatku osemnásteho storočia začína sa zhmotňovať.“ (18, s. 104—105).

Aj keď možno povedať, že od začiatku 18. stor. sa začala u nás myšlienka všeslovanstva konkretizovať, do začiatku 19. stor. sa nesformovala v uceleňú teoretickú predstavu. Do tej doby preto možno v jej vývoji hovoriť ako o prvej etape a nazývať ju „barokový slavizmus“. Nielen preto, že sa termín u nás vžil, alebo že ide o obdobie rozkvetu feudálneho absolutizmu spojeného s úsilím a bojom za národnú jednotu, v ktorom baroko bolo dominujúcim slohom. Spoločným znakom, ktorý spája baroko s riešením slovanskej myšlienky tej doby, je predovšetkým iluzionizmus založený na mytologizovaní slovanskej i slovenskej minulosti čo do pôvodu a začiatkov i niektorých historických osobností s ich úlohou a im pripisovanými činmi, udalosťami a vôbec dejmi.

Celkom novú etapu ohlásil P. J. Šafárik básnickou zbierkou *Tatranská múza s lýrou slovanskou* (Levoča 1814). Chápanie úlohy poézie sa tu významne odlišuje od povrchnosti básnických zbierok predchádzajúceho obdobia, aj B. Tablica a J. Palkoviča. Šafárikova „poézia nie je už hrou a okrasou, ale potrebou života“, je „veľmi vážna, obrátená k dôležitým otázkam spoločnosti i ľudského vnútra, uznáva skutočnosť ako východisko, opúšťa hru a imitáciu... naznačuje novú cestu“. (13, s. 27)

Slovanstvo nastupujúcej generácie už nie je iluzionizmom, namiesto neho nastupuje „poetickosť“, ktorej východiskom je skutočný život a reálne podmienky doby a z nich vyplývajúce možnosti. Často sa síce uvádza aj v súvislosti s touto generáciou, zvlášť s J. Kollárom, že mytologizovali. Bola to však mytologizácia celkom iného charakteru ako v etape barokového slavizmu. D. S. Horčíčka napríklad mytologizoval, keď sa odvolával na list Alexandra Veľkého s poukazovaním, že jeho „ad illyrus populus“ patrilo „Slovákom“. Alebo tvrdenie, že apoštol Pavol bol prvým slovenským apoštolom a Slovania prijali kresťanstvo od neho. Mytologizoval takto nielen prijatie kresťanstva Slovanmi, ale celý pôvod a začiatky dejín Slovanov i Slovákov. Pokiaľ Ján Kollár mytologizoval v *Slávy dcere*, potom celkom iným spôsobom. Skutočné historické osobnosti slovanských dejín uviedol do mytologického prostredia (Lethe, Acheron) len preto, aby ich mohol za *záslužné činy v prospech Slovanov* patrične oceniť (odmeniť, alebo potrestať).

Iluzionizmus, fantazírovanie i mytologizácia ustupujú a sú nahradzované poetizovaním a teoretickým idealizmom, ktorý našiel svoj výraz najmä v riešení pseudoprotblémov, metodologicky podporených vtedaj-

šmi nedokonalými prístupmi. Aplikácia dostupných výskumných prostriedkov pri nezodpovedajúcom metodologickom prístupe s existujúcim svetonázorovým pohľadom viedli často k pseudovedeckým výsledkom a záverom v jednotlivých otázkach i v celkovom náhľade, najmä pokiaľ ide o úlohu Slovanov a ich budúcnosť. Pseudovedeckosť tu však nie je iluzionizmom alebo mytológiou, ale teoretickým idealizmom. Zjavné je to najmä v prípade J. Kollára, ktorý z jazykovej porovnávacej metódy urobil pre svoje teoretické práce základný metodologický prostriedok a pomocou etymologizácie dochádzal k pseudovedeckým záverom. Navyiac, jazyková porovnávacia metóda mu nebola prostriedkom pre získanie poznatkov, ale prostriedkom zdôvodňovania svojich vlastných predstáv o pojednávanej otázke.³

Výnimkou z jeho teoretických prác je rozprava *O literárnej vzájomnosti... pre jej ideologickú platformu (model) všeslovanstva* i ako neaplnená teoretická hypotéza, ktorá zohrala významnú úlohu pri aktivizácii slovanských národov v ich národnooslobodzovacom úsilí. K nej sa radia *Kázně a Řeči I.*, najmä však II. diel, pre ich filozoficko-teoretickú hodnotu riešenia otázok prírody, človeka, spoločnosti, dejín i ďalších. Treba sa však v danom prípade prepracovať značným množstvom nepodstatného a rozvláčného materiálu, aby z neho bolo možné postupne zhromaždiť a poskladať celkový obraz filozofického myslenia autora. Ján Kollár „vo vedeckej práci... nemal úspechy. Prevyšovali ho... P. J. Šafárik a F. Palacký, a to metodologicky a hĺbkou poznania.“ (14, s. 29). Spoetizovanú víziu všeslovanstva Jána Kollára predstavuje *Slávy dcera*. Je aj základným úspešným dielom jeho úsilia o spredmetnenie slovanskej myšlienky. V menšom rozsahu sa s touto spoetizovanou formou stretávame v dielach ostatných predstaviteľov generácie.

Základnou formou rozpracovania všeslovanstva bola najmä teoretická činnosť P. J. Šafárika. Vytvoril monumentálnu epopeju histórie a dejín Slovanov od najstarších čias s vnútorným etnickým a geografickým členením a vymedzením jednotlivých slovanských kmeňov, vrátane jazykovej odlišnosti. Podal zároveň ich základnú charakteristiku, čím skonkrétnil dovtedy značne neurčitý slovanský priestor v historickom, etnografickom, geografickom, jazykovom a kmeňovom určení a súčasne zdôvodnil existenciu Slovanov ako indoeurópskeho národa. Prisúdil im týmto rovnoprávne postavenie s ostatnými európskymi národmi a toto ich postavenie obhájl, hoci ani on sa nevyhol

³ Údaje a skutočnosti prispôboval, vyberal len vhodné a takto dochádzalo k omylom a nevedeckým záverom i teóriám. Je to zjavné najmä v jeho prácach *Jmenoslov čili slovník osobných jmen* (1828), *Rozprava o jmenách, počátkách i starožitnostech národu slavského a jeho kmeňů* (1830), *Staroitalia Slavjanska* (1853) i *Die Götter Rhetras*, ktorá zostala v rukopise a skúmal v nej slovanské modly z čias pohanstva, ziaľ, prevažne falzifikáty.

niektorým nepresnosťami. Celkový dosah jeho teoretických prác má zásadný význam pre všetky slovanské národy. Len po tomto úspechu jeho teoretického úsilia mohol úspešne obhajovať aj dejiny českého národa F. Palacký a tým i jeho rovnoprávnosť v priestore s pokročilou germanizáciou.

Teoretické dielo P. J. Šafárika s všeslovanským zameraním dopĺňujú K. Kuzmány a čiastočne i F. Palacký, a to v spoločnej práci s P. J. Šafárikom *Počiatkové českého básnictví, obzvláště prozodie, Krásovedou*, ktorá je odozvou jeho bratislavského pôsobenia a spolupráce s P. J. Šafárikom pred odchodom do Prahy i v poézii (vydaná súborne až r. 1898 Janom Jakubcom pod názvom *Básne F. Palackého*) a niektoré menšie práce.

Poetické a teoretické vyjadrovanie všeslovanskej myšlienky smerujúce k ucelenej koncepcii prostredníctvom vzájomnosti a jednoty, sú dve základné tendencie v činnosti tejto generácie. Vyváženosť, čo do úlohy, ktorú doteraz zohrali, neumožňuje hovoriť o väčšom význame jednej formy na úkor druhej a pokiaľ ide o osobnosti a ich hodnotenie, je možné vtedy, keď pochopíme ich miesto a úlohu v celku tejto generácie, bez vytrhávania a zveličovania niektorých stránok, myšlienok ich diela a súvislostí i podmienok, v ktorých žili a tvorili, jednoducho z celkového kontextu generácie a doby.

V prvej etape, *v etape barokového slavizmu slovanská myšlienka mala predovšetkým národnobuditeľský charakter a význam. Pripomínalo sa ňou, že patríme k veľkej slovanskej rodine, čo do počtu obyvateľov i rozsiahlosti územia. a že nie sme teda ani Maďari ani Nemci, ba ani Uhri, ale ani Česi.*

Druhá etapa má celkom iný charakter. Vychádzala priamo z obrany pred násilnou asimiláciou a z tohto hľadiska sa videlo najbezpečnejšie riešenie vo všeslovanskej jednote alebo vzájomnosti, hoci „len“ formou „literárnej vzájomnosti“. Na to je zamerané celé úsilie tvorby a činnosti generácie, ku ktorej ako hlavní predstavitelia patria P. J. Šafárik, J. Kolár, K. Kuzmány i F. Palacký. Etapa barokového slavizmu bola ešte príliš vzdialená myšlienke všeslovanskej jednoty, išlo v nej o „napomínanie“ spolupatričnosti k veľkému celku Slovanstva. Preto je druhá etapa kvalitatívne rozdielna a ideologicky predstavuje tendenciu smerujúcu k utvoreniu jednotného slovanského celku bez ohľadu na aktuálne potreby a záujmy jednotlivých častí (kmeňov) tohto slovanského celku. Predstavovala najistejšie zabezpečenie proti ďalšiemu vonkajšiemu násiliu a ničeniu menších častí, malých slovanských národov zo strany egresívnych Maďarov a Nemcov.

Vývoj všeslovanskej myšlienky pokračoval a tretiu etapu predstavuje štúrovská i poštúrovská generácia. *Obsahovo nové je zdôrazňovanie nevyhnutnosti rešpektovať záujmy a potreby jednotlivých národov v rámci jednotného všeslovanského celku. Všetsovanská myšlienka, jed-*

nota a vzájomnosť nestrácajú na aktuálnosti, ale zodpovedajúce miesto a svoj význam nadobúda aj myšlienka samostatného rozvoja každého slovanského národa podľa jeho potrieb a záujmov. Ak druhú etapu možno charakterizovať ako výzvu k činu, potom tretia predstavuje tento dejinotvorný čin. Takým bolo uzákonenie spisovnej slovenčiny ako podmienky, bez ktorej nemožno hovoriť o samostatnom národe, ale najmä ozbrojený boj slovanského národa za svoju rovnoprávnú svojbytnosť v rokoch 1848—1949.

V tretej etape sa prejavujú dve základné tendencie (aj v dvoch po sebe idúcich časových obdobiach). Prvou je tendencia k slovanskej vzájomnosti. Z hľadiska nej by každý jednotlivý slovanský kmeň zostal pod svojou vládou v rámci slovanského celku, kde by však nebola možná nadvláda väčšieho nádu menším, či centralizácia všetkých v prospech jedného, ale len spoločenstvo všetkých v záujme všetkých (12, s. 399). Túto tendenciu najucelenejšie vyjadrujú drobnejšie práce J. Palárika (*Úvahy politicko-literárne* — Lipa III., s. 277; *O vzájomnosti slovanskej* — Sokol I., s. 24). Zdôraznil ju ešte aj J. M. Hurban myšlienkou, že „má sa kriesiť vedomie najprv kmeňov, kmeňovské, potom ako výsledok štúdií kmeňových, tvoríť pochop spoločných osudov, spoločnej jednoty a spoločnej budúcnosti slovanskej“ (5, s. 171). Základom druhej tendencie v tejto tretej etape vývoja všeslovanskej myšlienky je zidealizovaná predstava o nezištnej práci pre blaho celého ľudstva, v rešpektovaní človeka človekom, o nevyhnutnosti a správnosti uchovania a rozvíjania kultúry každého národa a neprijímaní cudzích vzorov, kultúr a vplyvov, ale utváraním vlastných. „Základným slovanským zmyslom je teda žiť národu, národom človečenstvu a človečenstvom bohu“, ako o tom uvažovali P. Hečko (*Človek a jeho určenie, Určenie Slovanstva*), Jonáš Záborský, Peter Zábaj Kellner Hostinský a ďalší z poštúrovskej generácie.

Štvrtá etapa vo vývoji slovanskej myšlienky u nás začína na prelome rokov 1866—1870. Je to etapa idealistických pseudovedeckých názorov, v základe ktorých je cárofilská panslavistická predstava o zjednotení a úlohe Slovanov. Hoci ide o reakčné názory, treba vidieť, že sa mohli ujať len v určitých historických podmienkach s konkrétnymi sociálno-politickými podmienkami a ostro protislovanskými opatreniami. Je to príklon k Danilovského panslavizmu ako dôsledok značne ťaživých národnostných pomerov po rakúsko-uhorskom vyrovaní s nástupom maďarizácie, keď na Slovensku začala tvrdá a bezohľadná perzekúcia každého národného slovenského a slovanského prejavu. Za tejto situácie sa začala strácať viera v možnosť akejkoľvek inej záchrany pred poľnohospodárstvom a oslobodením z národnostného útlaku ako zásah cárskeho Ruska a zjednotenie pod cárskou vládou. Slovanský zjazd v Petrohrade roku 1867 túto myšlienku len podporil, podobne ako v tom istom roku v Moskve vydaná práca E. Štúra *Slovanstvo a svet budúcnosti*, rovnako

oznamujúca obrat vo vývoji slovanskej myšlienky na Slovensku smerom k panslavizmu.

Dnes už v pomerne veľkom počte štúdií a publikácií o jednotlivých osobnostiach generácie, nie o generácii ako celku, sa stretávame s najrozmanitejšími označeniami a pomenovaním generácie. Všimnime si aspoň jednu publikáciu, ktorá pojednáva o obidvoch generáciách z prvej polovice 19. stor., hoci nie úplne [nenájdeme v nej P. J. Šafárika, ani F. Palackého]. Ide o prácu E. Városovej *Slovenské obrodenecké myšlienie*.⁴

Z uvedenej state je zrejmä snaha čo najvhodnejšie pomenovať a označiť generácie, ktorá vyplýva z pocítovanej, ale nie celkom uvedomenej skutočnosti, že ide o jednu generáciu, ktorú treba integrovať pod spoločné označenie a riešiť zvlášť ako samostatný ideový celok, odlišný od štúrovcov. Také pomenovanie a označenie generácie vyžaduje v prvom rade rešpektovať to, čo bolo najcharakteristickejším znakom celého ich úsilia. Nepochybne takým bolo ich úsilie o všeslovanskú vzájomnosť, všeslovanosť. Tejto myšlienke boli podriadené riešenia väčšiny otázok, ktorým sa venovali.

Zaujímavá je genéza samého pojmu *Všeslavia*. Pripomeňme z nej aspoň niektoré základné momenty. V etape barokového slavizmu sa používali väčšinou termíny *Slávia*, *Sláva*, *Slávi*, *Slávové*, *Slavus*, odvodzované najčastejšie od „slovo“, „sláva“ i tak polemického „sclavus“ alebo od „Slawieni“, prípadne „Slavonia“, ktorý používal M. Bel v *Noticiach* [14, s. 182].

Od začiatku 19. stor. sa uvedené termíny ukazujú ako príušky na vyjadrenie slovanskej myšlienky a na jej nový, kvalitatívne iný obsah. Najprv dochádzalo k variabilizácii pojmov typických pre barokový slavizmus súčasne s hľadaním najvhodnejšieho pojmu, ktorý by vyjadril kvalitatívne nový obsah. Tak už v *Počátkové českého básnictví obzvláště prozodie* sa stretávame s množstvom dovtedy nepoužívaných pojmov, ktoré sú odvodeninami z pojmu *Sláva*, *Slávia*, *Slávové* a pod., ktoré vznikli ich variabilizáciou (tu je po prvýkrát uvedený aj termín *Čecho-slávia*). Ako prvý však použil termín *Všeslavia* Ján Kollár v *Slávy dcére* a potom i v *Kázně a řeči II.*, kde napísal: „od moře Jaderského severně až ku břehům moře Ledového, a vpravo až ku Kamčatce ve blízkosti

⁴ Stretávame sa tu s označením: „národnoobrodenecká generácia“ [20, s. 41], „mladšia [popri „staršia“ — pozn. V. T.] národnobuditeľská generácia“ [20, s. 60], „mladšia obrodenecká generácia“ [20, s. 76], „prvá línia národných buditeľov“ [20, s. 98], „generácia národných buditeľov“ [20, s. 124], i zúžene „kollárovské obdobie národného obrodenia“ [20, s. 132] alebo jednoducho „prvá generácia“ [20, s. 124]. U iných autorov sa stretávame s ďalším pomenovaním ako „mladá generácia slovenských vzdelancov“ [13, s. 14] aj „predštúrovská generácia“, alebo iba „generácia Šafárika, Kollára...“ atď.

Číny a Japanu, vlevo téměř až k moři východnímu, a k jihu až k moři černému, všudy panují a přebývají Slaviane! všecko to jest vlast naše Slávia, Všeslávia!“ [7, s. 620]. Podobne a ešte podrobnejšie vymedzil tento pojem J. Kollár v *Slávy dcére*, keď po vymenovaní odkiaľ, kam a prečo siaha všade Slovanstvo, v poslednom verši 257 znelky zvolal „to, hle, vlast je naše: Všeslávia!“ [9, s. 151]. Termín *Všeslávia* na označenie a pomenovanie celej generácie sa ukazuje ako veľmi vhodný. Obsahuje základnú charakteristickú črtu celého úsilia generácie, jej poetickú i teoretickú formu a vyjadruje aj kvalitatívne rozdiel generácie oproti etape barokového slavizmu i ďalšej štúrovskej etapy.⁵

Termín *Všeslávia* v súvislosti s označením a pomenovaním celej generácie však nadobúda oveľa širší význam, ktorý stručne možno charakterizovať takto:

1. Pojem *Všeslávia* ako označenie generácie znamená, že je *štatisticko-geografickým vyjadrením slovanskej myšlienky*, ako o tom hovoril už J. M. Hurban v práci *Slovensko a jeho život Literárny*, keď charakterizoval práce J. Kollára. Napísal, že jeho *Slávy dcéra* i *Kázně a Řeči* zaujmú „svojou ohromnosťou štatisticko-geografickou vyvodiacieho Slovanstva;“ [5, s. 170]. Tým skôr to však platí pre celú generáciu a termín *Všeslávia* zjednocuje tak množstvo štatistických i geografických údajov a vymedzení. Implikuje predovšetkým celý význam slovanskej myšlienky barokového slavizmu orientovaného väčšinou na početnosť a územnú rozsiahlosť Slovanov. V druhej etape vývoja slovanskej myšlienky k tomu pristupuje výpočet všetkých minulých diania, historických udalostí a osobností slovanských dejín, kmeňovej, jazykovej, územnej a etnickej členitosti slovanských národov so všetkými materiálными i duchovnými stránkami života, ich zvláštnosťami vo zvykoch, obyčajoch i kultúre.

2. V druhom význame pojem *Všeslávia* je *teoreticko-poetickým predmetným slovanskej myšlienky*, jej zmaterializovaním. Žiadny iný pojem nemá schopnosť byť zároveň nositeľom charakteristiky teoretického i poetického úsilia o vyjadrenie a rozpracovanie všeslovanskej myšlienky so súčasným vyjadrením kvalitatívneho rozdielu generácie od etapy barokového slavizmu. Poetickosť tu neznamená len básnickú tvorbu a formu vyjadrenia slovanskej myšlienky. S poetizovaním sa v prípade tejto generácie stretávame aj v teoretických prácach. Ide o lyrizované pasáže textov, ktorým nechýbajú epické zauzlenia a dramatizácie, najmä pri popise historických udalostí alebo výhľadoch Slovanov na skvelú budúcnosť a ich dejinnú úlohu. Je to ten poetizmus slovanskej myšlienky

⁵ V prípade štúrovskej generácie s pojmom *Všeslávia* sa stretávame do roku 1840, keď bola pod vplyvom Herderovej filozofie i J. Kollára a P. J. Šafárika, teda do návratu L. Štúra z univerzity v Halle, odkedy začal prevládať vplyv filozofie Hegela.

ky, všeslovanstva, ktorý nahradil iluzionizmus a mytologizáciu etapy barokového slavizmu.

3. Termín *Všeslávia* zároveň je výrazom ideológie literárno-kultúrnej vzájomnosti a jazykového zblížovania slovanských národov pri zachovaní existujúcich spoločenských poriadkov a štátnych útvarov, t. j. v rámci feudálneho absolutizmu Rakúskej monarchie. Aj to poukazuje na skutočnosť, že myšlienka *Všeslávie* a jej chápanie generáciou mali výrazný obranný charakter zameraný proti národnostnému útlaku slovanských národov, s čím bolo spojené úsilie a rovnoprávne postavenie v existujúcej vlasti (štátnom útvere) a v panujúcich pomeroch. Nebola namierená proti ich likvidácii a nahradeniu. Bola to ideológia, ktorá nechcela byť v skutočnosti revolučnou usilujúcou o zmenu existujúceho spoločenského poriadku. Jej cieľom bola vzájomnosť medzi slovanskými kmeňmi, prostredníctvom ktorej chcela dosiahnuť ich rovnoprávne postavenie.

4. Napriek tomu, že *Všeslávia* je výrazom ideológie, ktorá nechce byť revolučným činom meniacim existujúce pomery, je výzvou k činu s *morálno-vlasteneckým pátosom* ako reakcia na hroziace nebezpečenstvo z šíriaceho sa pangermanizmu a programu výbojného maďarského nacionalizmu, s ktorým prišla politicky privilegovaná stavovská vrstva na čele s L. Kossuthom. Bola to výzva k činu proti týmto, bezprostredne protislovansky zameraným politickým snahám a vyplývala z viac ako tisícročnej skúsenosti doterajšieho dejinného vývoja i dôsledkov, ktoré podobné snahy v minulosti mali pre slovanské národy a treba povedať, že značne tragické a katastrofálne. Táto výzva k činu mala zabezpečiť, aby sa nič podobného znova neopakovalo, aby sa tomu predišlo a zabránilo. Prostriedkom bola všeslovanská vzájomnosť v duchovnej sfére. Bol to zároveň i politický program, alebo vzájomnosť tento program aspoň nahrádzovala. Týmto spôsobom sa mala zabezpečiť aj realizácia a splnenie humanitného poslania Slovanov v dejinách, ako sa vtedy verilo pod vplyvom myšlienok nemeckých filozofov G. W. Leibniza a J. G. Herdera. Úlohou vzájomnosti bolo zabrániť i násilnostiam a bezpráviu na slovanských národoch. J. M. Hurban pri hodnotení programu slovanskej vzájomnosti hovoril dokonca len o „ekonomicko-literárnom pláne“, ktorý je veľmi obmedzený, vychádzajúci z nepochopenia spôsobov, „ktoré sú nie ľuďmi, ale životom a históriou stvorené...“ (5, s. 178) a videl správne, že tento program slovenskej literárnej vzájomnosti „rozdrúžgal sa o stránky politickej skutočnosti...“ (5, s. 174). Aj preto ho možno označiť ako idealizovanú výzvu k činu s *morálno-vlasteneckým pátosom*.

5. Pojem *Všeslávia* predstavuje aj *zrkadlovo-historický obraz bytia a života Slovanov zachytený mnohostranným úsilím generácie*; obraz charakterov, vlastností, zvykov, psychiky, obyčajov, dejín; obraz, v ktorom prostredníctvom „obrazotvornosti povstal celý minulý svet hriechov a krívd na našom národe spáchaných...“; obraz „vypievaný na Tatrách

celému Slovanstvu slovenským géniom“, obraz, ktorého „žalostný pohľad... na krvavú slovenskú minulosť a zapálená túžba po krajšej budúcnosti..., pôsobili neodolateľnou magickou silou na srdce. ...jeho slovanský duch zaletel vedome priestranstvami širokého Slovanstva.“ (5, s. 163—165).

6. Jeden z najdôležitejších významov pojmu *Všeslávia* však treba vidieť v tom, že je pojmom reprezentujúcim historickú etapu sebareflexie národa prostredníctvom vyššieho, v danom prípade všeslovanského celku na ceste k samostatnému dejinnotvornému subjektu, ktorou prešiel národnouvedomovací proces slovenského národa. Je to forma sebareflexie národa, aká sa utvorila a mohla utvoriť len v konkrétnych historických podmienkach, v akých sa na začiatku 19. stor. nachádzal slovenský národ. Pojem *Všeslávia* vyjadruje aj toto špecifikum slovanскеj myšlienky, ktoré nemá žiadna iná etapa jej vývoja.

xxx

Generáciu *Všeslávie* okrem iného spája názorová príbuznosť vychádzajúca filozoficky z nemeckej klasickej filozofie, najmä z J. G. Herdera, literárne a esteticky z klasicizmu so súčasným prenikaním vplyvu romantizmu, kultúrne z humanistických tradícií a osvieteneckých ideí sledujúcich šírenie osvety a vzdelania a tým celkového povznesenia človeka a ľudstva, národne s úsilím zameraným na všeslovanskú vzájomnosť v duchovnej oblasti, ktorej základom mala byť literárna vzájomnosť s postupným jazykovým zblížovaním.

Variantom všeslovanskej myšlienky bola predstava *Čechoslávie*, vyjadrujúca predstavu o kmeňovej jednote Čechov a Slovákov aj so spoločným spisovným jazykom.

Významné miesto a úlohu majú názory na dejiny a ich chápanie, na hybné sily dejín, vývoj v dejinách so smerovaním k ľudskosti, humanizmu a osobitne názory na úlohu Slovanov v dejinách, s ktorou úzko súvisí ich budúcnosť videná často nekriticky s vyústením až do meianizmu.

Len celkový analyticko-syntetický prístup ku skúmaniu tejto generácie z vyššie uvedených základných charakteristických určení v nadväznosti na sociálnopolitické a názorové dianie a pohyb v Európe tej doby, môže dať objektívnu odpoveď na miesto, úlohu a význam tejto generácie v našom národnom a kultúrnom dedičstve a posunúť úroveň osvojenia si tohto dedičstva ďalej, vyššie. Vyžiada si však ešte značné úsilie.

1. BRTÁŇ, R.: Barokový Slavizmus. Liptovský Mikuláš 1939.
2. BRTÁŇ, R.: Vznik, vývin a verzie Kollárovej rozpravy O literárnej vzájomnosti. Liptovský Mikuláš 1942.
3. HERDER, J. G.: Vývoj lidskosti. Praha 1941.
4. HURBAN, J. M.: Dielo I. Bratislava 1983.
5. HURBAN, J. M.: Dielo II. Bratislava 1983.
6. KOLLÁR, J.: Kázně a Řeči I. Pešť 1831.
7. KOLLÁR, J.: Kázně a Řeči II. Budín 1844.
8. KOLLÁR, J.: O literárnej vzájomnosti . . . Bratislava 1954.
9. KOLLÁR, J.: Básně. Praha 1952.
10. KUZMÁNY, K.: Ladislav. Bratislava 1968.
11. PIŠŮT, M.: Počiatky básnickej školy štúrovej. Bratislava 1938.
12. PRAŽÁK, A.: České obrození. Praha 1948.
13. ROSENBAUM, K.: P. J. Šafárik. Bratislava 1961.
14. ROSENBAUM, K.: J. Kollár pevec lásky k národu. Bratislava 1956.
15. ŠAFÁRIK, P. J.: Dejiny slovanského jazyka a literatúry všetkých nárečí. Bratislava 1963.
16. ŠAFÁRIK, P. J.: Slovanské starožitnosti I.—II. Praha 1862—1863.
17. ŠAFÁRIK, P. J.: Literatúra, jazyk, spoločnosť. Bratislava 1961.
18. TIBENSKÝ, J.: Slovenský Sokrates. Bratislava 1983.
19. TIBENSKÝ, J.: Veľká ozdoba Uhorska. Bratislava 1984.
20. VÁROSSOVÁ, E.: Slovenské obrodenecké myslenie. Bratislava 1963.
21. K počiatkom slovenského národného obrodenia. Zborník štúdií HÚ SAV pri príležitosti 200 ročného jubilea narodenia A. Bernoláka. Bratislava 1964.
22. Počiatkové českého básníctví obzvlášťe prozódie. Bratislava 1961.
23. Slovensko — I. Dejiny. Bratislava 1971.